

KAZAK TÜRKÇESİNİN AĞIZLARI

J.D. Doskarayev Tasnifi

J.D. Doskarayev, 1954'de "Nekotorie voprosi dialektologii i istorii kazahskogo yazıka" adlı makalesinde Kazak Türkçesinde iki büyük ağız grubu belirlemiştir¹:

1. Güney-Doğu ağızları grubu

Güney Kazakistan, Jambıl, Almatı oblastları, Taldıkorgan oblastının güneybatı rayonları (Taldıkorgan, Kirov, Karatal vb.) ve Kızılorda'nın güneydoğu rayonları.

2. Kuzey-Batı ağızları grubu

Batı Kazakistan, Gurev, Aktöbe, Kostanay, Karagandı, Tselinograd, Pavlodar, Kuzey Kazakistan oblastları ve Kızılorda oblastının batı rayonları (Kazanlı, Aral vb.), Semey oblastının kuzeybatı rayonları.

J.D. Doskarayev'in bu ağızlar arasında tespit ettiği başlıca seslik ayrılıklar şunlardır²:

1. Güney-Doğu ağızlarında bazı kelimelerde ünlülerin değişmesi:

mazmun ~ mäzmun, qariya ~ qäriya, qaytedi ~ qäytedi vb.

2. Kuzey-Batı ağızlarında bazı sözlerde a ~ ı :

sayaz ~ sayız, ayqara ~ ayqıra, arqalı ~ arqılı, ayırması ~ ayırmısı, apı-tapı ~ ıptı-tıptı vb.

3. Bazı kelimelerde Güney-Doğu ağızlarındaki düz ünlüler yerine Kuzey-Batı ağızlarında yuvarlak ünlülerin söylenmesi:

bıqtır- ~ buqtır-, kebe ~ köbe, inemi ~ ünemi, kewirt ~ kükirt vb.

¹Doskarayev, J.D., "Nekotorie voprosi dialektologii i istorii kazahskogo yazıka", *Voprosi yazıkoznaniya* 1954, No: 2, s. 83-92.

²Doskarayev, J.D., a.g.m., s. 88.

4. Kuzey-Batı ağızlarındaki /ş/ ünsüzü yerine Güney-Doğu ağızlarında /ç/'nin söylenişi:

çeşe ~ şeşe, çal ~ şal, çabın ~ şabın, äñçi ~ äñşi, malçı ~ malşı vb.

Bu özellik Altay-Tarbagatay'dan Güney Kazakistan'ın Arıs rayonuna kadar olan bölgede yaygındır.

5. Güney-Doğu ağızlarındaki /ñl/ ünsüz benzeşmesine karşılık, Kuzey-Batı ağızlarında /ñd/'nin bulunması:

tañlay ~ tañday, teñlik ~ teñdik, tñla- ~ tñda- vb.

6. Kuzey-Batı ağızlarındaki kelime başı /j/ ünsüzü yerine Güney-Doğu ağızlarında /c/'nin söylenmesi:

jigît ~ cigit, joq ~ coq, jer ~ cer, jaylaw ~ caylaw vb.

7. Kuzey-Batı ağızlarında bazı kelimelerdeki kelime başı /b/'nin yerini Güney-Doğu ağızlarında /p/'nin alması:

beynet ~ peynet, bida ~ pida vb.

8. Güney-Doğu ağızlarında bazı kelimelerde /n/ ve /ñ/ ünsüzleri değişmeli bulunurken Kuzey-Batı ağızlarında böyle bir özellik yoktur:

qalñ ~ qalın, köbeñ ~ köben, bizdiñ ~ bizdin, öleñ ~ ölen vb.

9. Kuzey-Batı ağızlarına göre /s/ ve /ş/ ünsüzlerinin Güney-Doğu ağızlarında daha sık birbiriyle değişimli kullanılması:

turmuş ~ turmis, eşek ~ esek, tışqarı ~ tısqarı vb.

10. Kuzey-Batı ağızlarında bazı kelimelerde /j ~ ş/ değişimi gözlenirken, Güney-Doğu ağızlarında böyle bir durum yoktur:

biljıraq ~ bilşıraq vb.

11. Kazakistanın güneybatı bölgelerinde bazı ağızlarda Oğuz grubu Türk lehçelerinden Türkmen Türkçesinin etkisi ile yazı dilindeki kelime başı /t/'nin yerini /d/'nin aldığı gözlenir:

deñiz ~ teñiz, düz ~ tüz, dizgin ~ tizgin, diyirmen ~ tiyirmen vb.

Ayrıca /ç/ ve /c/'nin kullanılması, çeşitli ses gruplarında /ç/'nin korunması (*urıç* ~ *uruw*, *şabıç* ~ *şabuw*, *sılaç* ~ *sılaw*, *joçırmaçta* ~ *juwırmaçta*) gibi durumlar göz önünde tutularak Güney-Doğu ağızlarının tarihi özellikleri daha çok sakladığı ifade edilmiştir³.

³Doskarayev, J.D., a.g.m., s. 89.